

olvasni Pintér Béla előadásszövegeit ahhoz, hogy azok kötet formájában kiadhatóvá váljanak, és akár saját életre keljenek. Miért érezzük kényszerítve magunkat arra, hogy egy tőle kvázi idegen műfajba tuszkoljuk ezeket az egyszerre lehengerlően csapongó és hajszálpontos ritmussal megírt szövegeket? A kényszeredett címkézés kifejezetten rosszat tesz nekik, mert ahelyett, hogy felszabadítaná az olvasást és értelmezést, megköti és erőteljesen szabályozza azt. Pintér Béla és Társulata munkásságának egyik legnagyobb érdeme, hogy miközben látszólag szokványos narratívákban és dramatikusszövegekben gondolkodik, sajátos és leginkább a bonyolult és sokműfajú operára hajazó világot hoz létre (gyakran a népzene-

ből és -táncból merítkezve), amelyben a mozgás- és hangzásvilág egyrészt ugyanolyan fontos, másrészt ugyanolyan precíz és zárt eleme az előadásnak, mint a szöveg. A szerkesztők azt ígérik, hogy a *Parasztopera* és a *Gyévuska* librettóként, kottával együtt fog megjelenni – e két előadásból egyértelműen lehetetlenségnek bizonyult csupán a szöveget kivenni, de úgy gondolom, hogy a drámakötetben megjelenő többi szöveg tekintetében is előnyösebb lett volna akár a librettó, akár az előadásszöveg megjelöléseket használni és ezáltal egyértelműen felváltani a szövegek előadásba ágyazottságát. A drámának sem ártana, ha különféle izgalmas és „határ menti” „műfajok” megrengetnék egyhangú és nehézkes egyeduralmát.

A KATONAI HÍRSZERZÉS ÉS KÉMELHÁRÍTÁS ZÁRT VILÁGÁRÓL SZAKMAI NYITOTTSÁGGAL

Szakály Sándor: A 2. vkf. osztály.

***Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés
és kémelhárítás történetéből 1918–1945***

■ A történelem iránt érdeklődő erdélyi magyar olvasóközönségünk, de az anyaországi, sőt mondhatni az egész Kárpát-medencei magyar olvasótábor előtt sem ismeretlen Szakály Sándor neve. A budapesti VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója a történészszakma legjelesebb magyarországi művelőinek középgenerációjához tartozik. Az 1980-as évek első felében kezdődő publikációs tevékenységében az elmúlt bő három évtized alatt igazán figyelemreméltó termékenységet mutatott fel. Mintegy kéttucatnyi jelentősebb szakkönyv szerzőjeként vagy társszerzőjeként Szakály Sándor beírta nevét a 20. század első fele magyar történelmének elismert kutatói közé.

Ugyanakkor Szakály mégis részben élüt a történészekről kialakított általános képtől. A kutatók ama közhelyesen közismert elefántcsonttoronyát sosem építette maga köré. Mint vallja: a főként csak történésztszaks és társadalomtudósok által forgatott szakkönyvek megírása fontos ugyan, de legalább

annyira számottevő a „történelmi publicisztikák” közlése. A fő cél ugyanis a történelmi ismeretek terjesztése, a történelem „hasznossá tétele” a társadalom számára. Hiszen csak így érhető el az, hogy a történelem valóban sokakat taníthasson, és a társadalmi fejlődéshez a maga módján hozzájárulhasson. Nagyon fontos kérdés tehát, hogy ki írja a tömegekhez eljutó történelmi összefoglalókat, rövid, olvasmányos eseménytörténeti ismertetőket. Hiszen ezek alakítják a társadalom történelmi önképét s így bizonyos mértékben identitástudatát is. Ez lehetett az oka annak, hogy Szakály Sándor – szorosán vett történelmi és egyetemi oktatói munkássága mellett – a média világába is bekapcsolódott. A Duna Televízió kulturális igazgatójaként, majd 2001-től alelnökként nagymértékben tudta előremozdítani az igéyes történelmi ismeretterjesztés kiszélesítésének ügyét. Igen ismertek voltak *Megidézett történelem* címmel futó egész estés műsorai, amelyek színvonalas kerekasztal-

beszélgetések útján dolgoztak fel néha addig tabunak számító témákat is.

Míndez azonban a szakma oldaláról néha kritikákat vont maga után. Ezek viszont nem Szakály Sándor szakmaiságát, magas szintű ismereteit és remek előadásmódját kérdőjelezték meg, inkább csak bizonyos fokig nonkonformista történelmi mivoltát bírálták.

Szakály ugyanis egyszerre történész és közszereplő. Sokoldalúságára jellemző, hogy míg egyrészt az MTA doktora, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság tagja és évtizedes tanári pályát maga mögött tudó egyetemi oktató, egyben a *Rubicon* történelmi magazin, sőt a *Magyar Napló* szerkesztőbizottságának is tagja. Két síkon műveli tehát a történelmet: a magas szakmaiság és a közszolgálatként felfogott, színvonalas tudományos ismeretterjesztés szintjén. Tegyük hozzá: mindkettőben maradandót alkotva.

Szakály Sándor szakmaiságának jellemző vonása, hogy a levéltáros minuciózussággal kutatja fel a legapróbb adatot is a választott témában, majd a hatalmas információhalmazból képes leszűrni a lényegyet, és azt olvasmányos, közérthető módon tudja az olvasó elé tárni. Ez jellemzi a legfrissebben megjelent *A 2. vkf. osztály* című könyvét is, amely a Magyar Napló és a VERITAS Történetkutató Intézet kiadásában látott napvilágot. Az igényes, kemény borítójú, több száz oldalas kötet valódi hiánypótló munka. Ugyanis egy zárt, szinte hozzáférhetetlen és ezért már-már misztikus titokzatosságba burkolózó szférához nyúl: a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéhez. Annak is a sokáig csak szidalmazott és valótlan állításokkal diszkreditált időszakát, a magyarországi történészek által csak Horthy-korszaknak nevezett két világhézag közötti és második világháború alatti működési periódusát veszi górcső alá.

„Igazítsuk helyre a meghamisított történelmet” – figyelmeztet több ízben is a szerző, és célja valóban az, hogy a lehető legteljesebb mértékben az objektivitás talaján maradvá feldolgozza a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetének hőskorát. Szakály e legújabb kötetében arra törekszik, hogy a 20. század elején, a trianoni sokkhatást követően létrejött önálló magyar állam – a történelmi kontextusból is adódóan – egyik legfontosabb belső szervezetét, az ország biztonságának és külső stabilitásának elősegítésében oly fontos szerepet játszó hírszerző és kémelhárító szolgálatot bemutassa.

Ez azonban igen nagy kihívást jelent. Hiszen egy olyan szervezet történetét kellett megírnia, amely már önmaga is a titoktartásra, a belső intézményi adatok szigorú elzárá-

sára épített, éppen működésének sikere érdekében. Ezt csak fokozta, hogy a második világháború végén a kompromittáló vagy annak tulajdonított iratanyag jó részét maguk az érintettek semmisítették meg. Végül mindegyre rátevéődött a kommunizmus négy évtizede alatt általánossá vált – a rendszer jellegéből fakadó és főleg ilyen területeken érzékelhető – titkolózás gyakorlata, illetve a Horthy-kori katonai hírszerzést és kémelhárítást mint egyenesen fasiszta szervezetet lejáratni kívánó folyamatos történelemhamisítás. Igencsak nehéz feladatot vállalt tehát magára a szerző, aki viszont a felhasználható források szűkösségét többéves aprólékos munkával, szívós kitartással bővítette, és végül mégiscsak elérte célját. Sikerült a témában áttörnie a hallgatás falát, megcáfolnia a korábbi hamis állításokat és egy valódi forrásértékű munkát megalkotnia. Nem felmenteni akarta hibái és mulasztásai alól az akkori hírszerzést és kémelhárítást, hanem immár hét évtized távlatából, a lehetőségek szerint objektív, tényfeltáró módon bemutatni annak működését és vezetőit. Ebben segítségére volt családi háttére is, amiről egy nemrég vele készült interjúban így vallott: „Az én családban nem voltak papok, nyilasok, csendőrök, arisztokraták – amikor róluk írok, azt kétségtelenül személyes érdeklődésből, de nem személyes érintettségből írom.”*

A könyv megírásához a szerzőnek egyfajta detektív munkát kellett végeznie. Szakály Sándor történetírói habitusához viszont ez hozzátartozik, mondhatni predesztinált volt a feladatra. Levéltári kutatásait még 1980-ban kezdte a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos segédmunkatársaként, majd 1991-től a Legújabb- és Jelenkortörténelmi Osztály vezetőjeként, 1997-től tudományos főmunkatársként és végül 1999-től ugyanott főigazgatói minőségben. Levéltári kutatómunkájában nagy előrelépést jelentett, hogy 1992 és 1997 között az intézmény Bécsi Kirendeltségének vezetőhelyetteseként dolgozott, és így bepillantást nyerhetett az osztrák főváros levéltáraiban őrzött iratanyagba is.

Szakály nagy érdeme, hogy a levéltáros pontosságával, évek munkájával kicédulázott forrásanyagot rendszerezte, és kutatásai eredményeit közzétette, azokat minden érdeklődő számára elérhetővé tette. Mindenek felett álló célja a tényközlés, és interpretációiban igencsak visszafogott, mértéktartó. Pozitivistá történésznek vallja magát, és ez valóban jellemző történetírói stílusára. Olyan ő, mint amilyen nálunk, Erdélyben talán Kelemen Lajos vagy a nemrég elhunyt Kiss András főlevéltáros volt. Nekünk pedig igen nagy szükségünk van az ilyen szakemberekre. Még akkor is, ha Nyugaton és elsősorban

Franciaországban a tényfeltáró pozitivizmust maradinak, sokszor 19. századi reminiscenciának tartják a történetírásban. Közép- és Kelet-Európában azonban, ahol a modern értelemben vett történelmi szintézisek is csak jóval később jelentek meg, majd a kommunizmus évtizedei alatt felülről irányított módon fordították ki valós tengelyéből a történelmet, a pozitivistá tényisztelő és eseményközpontú kutatás előtt még igencsak nagy feladatok állnak.

Ennek szenteli tudományos munkásságát Szakály Sándor is. A 2. vkf. osztályról szóló kötete szerves részét alkotja fő kutatási területének, amely a Horthy-kori katonai elitre koncentrált, s végeredményben annak valós képét próbálja megrajzolni minden pozitív és negatív vonásával együtt. E munkája abba a kutatási fősodorba tartozik, amelyet a szerző még a nyolcvanas évek végén, a lassan feloldódó diktatúra által nyújtott első adódó lehetőséget kihasználva indított útjára, s amelyet olyan, ma már referenciaértékű művei fémjeleznek, mint *A magyar katonai elit 1938–1945* (1987), *A magyar tábori csendőrség* (1990), *Hadsereg, politika, társadalom* (1991), *Honvédség és tisztikar 1919–1947, Válogatott írások 1984–2002* (2002), *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945* (2003), *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették* (2013) stb.

Vargyai Gyula tanítványaként és az ő hatására fordult Szakály Sándor figyelme a 20. század első felének magyar hadtörténete és politikátörténete felé. Kutatásai a témában kezdetben úttörő, mára meg már irányadó jellegűvé váltak. Méltán állítható, hogy ilyen a 2. vkf. osztály című kötete is, amely a szerző három, már korábban külön-külön is megjelent, nagyobb tanulmányából áll. A tanulmányok bővített és kiegészített formában, egy közös kötetben való közlésével a szerző szándékai szerint a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás jobban megismerhető lehet.

A külön fejezetekként is értelmezhető tanulmányok alapján három egységből álló kötet mindegyik része egy-egy tágabb kérdéskörre fókuszál: az első a Trianon után megteremtett önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás megalakításának körülményeit írja le, és annak tevékenységét elemzi. A második a szervezet vezetőit mutatja be, külön-külön görcső alá véve egyebek mellett születési helyük, vallásfelekezetük, foglalkozásuk, anyagi helyzetük, vezérkari képesítésük, haderő- és fegyvernemi hovatartozásuk, sőt még nyelvtudásuk szerinti megoszlásukat is, olyan összehasonlító-értékelő kimutatást nyújtva, mely az elit több szempontú összetételéről valóban árnyalt képet ad. A fejezetet

a hírszerző és kémelhárító szolgálat kilenc vezetőjének a beosztásban eltöltött időrend alapján összeállított, fényképes életrajza egészíti ki. Közöttük olyan híres személyiségek is, mint Ujszászy István vezérőrnagy, a magyarországi nyugatbarát vezető körök egyik legismertebb személyisége, a háborúból való 1944 őszi kiugrás egyik kezdeményezője és kulcsfigurája.

A harmadik fejezetet alkotó tanulmány a magyar katonai attaséi szolgálat személyi összetételét és állomáshelyeit mutatja be, valamint a korszak magyar katonai attaséinak kimerítő életrajzi gyűjteményét tartalmazza. A könyv terjedelmének mintegy felét kitevő, sok esetben archiv felvételekkel is illusztrált életrajzok nagymértékben segítenek eligazodni a kötet szövegében feltűnő rengeteg név és információ között. A második fejezethez hasonlóan a szerző itt is származás, felekezet, foglalkozás, katonai iskolai végzettség, fegyvernem, idegen nyelvismeret, katonai pályafutás, rendfokozat és beosztás szerint tekinti át a hírszerző és kémelhárító szolgálatot ellátó tisztek állományát, rávilágítva számos összefüggésre. Igen érdekes a katonai szakelődök és attasék 1945 utáni utóéletét bemutató alfejezet, amely egyebek mellett táblázatba foglalva pontos szám és százalékos arány feltüntetésével mutatja be a Magyarországon vagy szovjet fogságban, illetve külföldi emigrációban elhunytak arányát. Ennek – tekintve a kötetben feldolgozott témát – igen nagy jelentősége van.

Az összesen 59 katonai attasé között olyan közismert történelmi személyiségek is feltűnnek, mint Faragho Gábor vezérezredes, az 1944 őszi Moszkvában tárgyaló magyar fegyverszüneti delegáció vezetője vagy az 1944-es évben hivatalukat ellátó magyar miniszterelnökök közül Stójtóy Döme és Lakatos Géza vezérezredesek, de az egykori attasék között megtalálható a volt kolozsvári központú IX. honvéd hadtest 1942 és 1944 közötti parancsnoka, dálnoki Veress Lajos is. Külön érdeme az életrajzoknak, hogy a legfontosabb személyes adatok mellett kimondottan a katonai szolgálattal kapcsolatos információkat foglalják össze: rendfokozatok, viselt funkciók, kitüntetések stb., illetve az 1945 utáni egyéni sorsokat is megvilágítják. Mindezzel emberközelibbé válik a mű, és a személyes tragédiák révén kirajzolódik a Horthy-korszak katonapolitikai rétegének eltűnése, az új politikai rendszer kiépülését követő, hadszerem belüli elitváltás folyamata.

Szakály Sándor e kötete ugyan elsősorban szakkönyv, de ugyanakkor kézikönyv is. Hiszen a rengeteg katonai beosztásra és előmenetelre vonatkozó adatot tartalmazó életrajzok mellett töbttucatnyi táblázatot és fel-

sorolást tartalmaz, amelyek a témával foglalkozó történész számára azonnali és pontos információt szolgáltatnak. Mindezt pedig logikus rendszer szerint, átlátható és könnyen értelmezhető módon. A kutató eligazodását segítik a szakkönyvek ez esetben is rendelkezésre álló oly fontos velejárái, mint a kötetben előforduló rövidítések és szakirodalmi rövidítések jegyzéke, a jól strukturált forrásanyag és szakirodalom, valamint a földrajzi-név-mutató. Úgy vélem viszont, hogy igen-

csak hasznos lett volna egy névmutató összeállítás is, ami az olvasó tájékozódását a kötetben szereplő történelmi személyiségekről nagymértékben megkönnyítette volna.

Ettől függetlenül *A 2. vkf. osztály* mindenképpen olyan könyv, amelynek helye kell hogy legyen minden olyan történész könyvespolcán, aki a Horthy-korszak magyar diplomácia- és katonapolitikai történetével foglalkozik

Murádin János Kristóf

■ JEGYZET

*Csontos János: *Nem fekete-fehérben. Beszélgetés Szakály Sándor történésszel múltjáról és jelenéről.* Magyar Napló, a Magyar Írószövetség lapja, 2014. december, XXVI. évf., 12. sz., 56.

A RÉGI ERDÉLY ARCULATAI

Köllő Zsófia (szerk.): „*Irtam a' magam Tanulo-házatskám-ban*”

■ Az *Irtam a' magam Tanulo-házatskám-ban* című tanulmánykötet a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán működő, dr. Gábor Csilla által vezetett *Res Litteraria Transylvanicae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely* tevékenységének igényes lenyomata. A kutatócsoport mindenkor tagjait – akik rendszerint magyar szakos hallgatók vagy végzetek, többen a Hungarológia Doktori Iskola köréhez tartozók – gyakorlatilag két évtizede fogja egységbe mindannyiuk érdeklődési területe, a kora újkor irodalma, kultúrája; azóta figyelnek egymás munkájára, eredményeire. A közösség „keresztelője” 2013-ban, egy műhelykonferencia alkalmával zajlott, mégpedig úgy, hogy a névválasztás kifejezze az itt folyó munka természetét. A kutatócsoport szervezetileg is integrálódott a Kárpát-medence hasonlóan régi magyar irodalommal foglalkozó munkaközösségeinek hálózatába, és 2006-ban a neves REBAKUCS-konferencia (a betűszó a Reneszánsz–Barokk Kutatócsoport rövidítése), e fontos szakmai fórum szervezőjeként is bemutatkozhatott. Jelen kötet a közös munka első gyűjteményes megjelentetése.

A tanulmányok sora közös pontok és szétartások mentén egyaránt megragadható. Ahogy az előszóban a kötet szerkesztője, Köllő Zsófia kiemeli: Erdély kora újkor irodalmi életének, a 16–18. század szövegeinek és jelenségeinek vizsgálata közelíti a kutatómunka különböző fázisait (anyaggyűjtés, té-

makijelölés, összegzés stb.) dokumentáló szövegeket; az akkori igen tágan értett *litterae*-fogalom azonban az interdiszciplinaritás, a rokon tudományok felhasználásának változatos lehetőségeit nyitja meg. Amellett természetesen, hogy a tematikus paletta hasonlóan színes képet mutat. A Geleji Katona Istvántól származó kötet cím elég tágasnak bizonyul a tanulmányok átfogására, emellett pedig akár a „közös szellemi műhely”, fontos kutatási pont szerepét betöltő Kolozsvárra is utalhat.

A kötetben közölt tanulmányok a szerzők témaválasztása alapján három tömbbe sorolódhatnak. *A jezsuita irodalom arcait* bemutató korpuszt Balla Lóránt tanulmánya nyitja. Az ő „választottja” a „magyar Ciceróként” emlegetett Csete István, a 17–18. század fordulóján élt jezsuita prédikátor. Nem mindennapi életpályája, szentbeszédeinek gyűjtéménye, ezen kötetnek rendtársa, Gyalogi János általi kiadása áll Balla vizsgálódásainak középpontjában. Az anyaggyűjtés stádiumában készült szöveg óriási és alapos filológiai apparátussal dolgozik, és izgalmasan játszik az „Ál/Arc” és „Ál/Név” fogalmaival, melyek az Erdélyből hosszú ideig kitiltott jezsuiták számára a korban nagy jelentőséggel bírtak.

Kónya Franciska egy a maga korában népszerű kegyességi mű, Giovanni Bona ciszterci szerzetes 1658-as *Manuductio ad coelum* című szövegének két magyar nyelvű fordítását veti össze, reflektálva a kora újkor lelkiességi irodalmának fontos jellemzőjére, a